

УКРАЇНСЬКА МОВА ФІЛЬМІВ ПЕРІОДУ «ПОЕТИЧНОГО КІНО»: ЗНИЩЕННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ

Розглянуто феномен українського поетичного кіно як потужного засобу збереження національно-культурної ідентичності в умовах радянської мовної та культурної асиміляції. Закцентовано увагу на значенні української мови у фільмах цього напрямку, висвітлено процес дублювання російською мовою та витіснення її з кіноекранів через цензуру. Зазначено, що поетичне кіно виступає не лише естетичним явищем, а й важливою частиною осмислення національно-культурної ідентичності.

Ключові слова: українська мова, кіномистецтво, поетичне кіно, національно-культурна ідентичність.

The article examines the phenomenon of Ukrainian poetic cinema as a powerful means of preserving national and cultural identity in the conditions of Soviet linguistic and cultural assimilation. The author emphasizes the importance of the Ukrainian language in films of this direction, highlights the process of dubbing in Russian and its displacement from cinema screens through censorship. The author noted that poetic cinema is not only an aesthetic phenomenon, but also an important part of understanding national and cultural identity.

Key words: Ukrainian language, cinema, poetic cinema, national and cultural identity.

У період сучасного культурного відродження значна увага приділяється проблемі заборони україномовних фільмів, їх дублюванню російською мовою, а також процесу відновлення

оригінальних україномовних версій. У контексті українського кіномистецтва поетичне кіно відіграє важливу роль у процесі переосмислення та утвердження національно-культурної ідентичності. Поетичне кіно виступає містком між минулим і майбутнім, сприяючи міжпоколінньому діалогу та зміцненню національної свідомості.

Українське поетичне кіно стало не лише художнім явищем, а й формою опору мовній асиміляції, що здійснювалася радянською владою впродовж десятиліть. Українська мова дійсно заслуговує особливого місця у фільмах поетичного кіно, оскільки у 1963 році було визначено стратегію влади щодо національного питання: «Національні відмінності мали стиратися, щоб виникла нова спільність — радянський народ, а під уніфікацією національних культур однозначно малася на увазі їх русифікація» [1, с. 79]. Попри ідеологічний тиск, низка українських режисерів змогла створити фільми, що стали знаковими явищами в історії національного кіно. Знищення цього культурного пласту розпочалося з репресій проти митців, обмеження їхньої творчої свободи та заборони багатьох стрічок.

Як слушно зауважує Юрій Шевчук, за винятком короткого періоду 1920-х років, кінематограф у СРСР систематично використовувався як інструмент русифікації. Починаючи з 1930-х років, українська мова поступово витіснялася з кіноекранів, і до початку 1990-х її використання в кіновиробництві фактично припинилося. Фільми, зняті українською мовою, дублювали російською для загальносоюзного прокату, а україномовні версії часто знищувалися або заборонялися до показу [6]. Режисер документального фільму «Русифікація в стилі поп» Альберт Цукренко, який розповідає про те, як Росія протягом десятків років використовує популярну культуру як зброю проти України, дає таке визначення періодам нашої культури: «Якщо 20–30-ті — це “Розстріляне відродження”, 60–80-ті — “Задушене

відродження», тоді можна сказати, що 90-ті — це “Куплене відродження”». Це допомагає усвідомити, як у різні історичні періоди змінювалися методи впливу на українську культуру — від репресій до культурної асиміляції — і чому сьогодні важливо відновлювати і захищати національну ідентичність.

Аналіз найвідоміших стрічок періоду поетичного кіно демонструє, що навіть фільми, створені за творами українських класиків, не допускалися до широкого прокату українською мовою. Ідеологічна цензура не лише дублювала, а й прямо забороняла українські стрічки. Фільм «Криниця для спраглих» Юрія Іллєнка заборонений через «ідейні збочення», наказано знищити всі копії. Однак одну копію дивом зберіг режисер. Лише у 1988 році, після 22 років небуття, глядачі вперше побачили «Криницю для спраглих». Аналогічна доля спіткала стрічку «Вечір на Івана Купала», а фільм «Білий птах з чорною ознакою», хоч і отримав головну нагороду Московського кінофестивалю, зазнав цензури та не демонструвався українською мовою в Україні. Фільм «Совість» Володимира Денисенка заборонений, а єдина копія зникла. У 1989 році невідомий підкинув плівку до фільмосховища, і стрічка була повернута українському кінематографу. Стрічка Бориса Івченка «Пропала грамота» зазнала численних правок і була заборонена, а вийшла на екрани лише через 12 років. «Вавилон ХХ» Івана Миколайчука мав проблеми з виробництвом через репресії проти українського поетичного кіно, а прем'єра відбулася лише через два роки після завершення зйомок.

У 1970–1980-х роках процес русифікації загострився: як зазначає кінознавиця Лариса Брюховецька, з понад 300 художніх фільмів, знятих на українських студіях у цей період, значна частина була створена на основі російських сценаріїв або за творами російської літератури. Радянська цензура суворо контролювала тематику ще на етапі сценарного відбору, що спричинило

втрату національного обличчя українського кіно [2]. Попри тиск, митці намагалися зберегти українську ідентичність у своїх фільмах. Проте навіть їм не дозволяли повною мірою реалізовувати творчі задуми. Знаковим прикладом є фільм «Легенда про княгиню Ольгу», яку заборонили озвучити українською мовою. Лише за часів незалежної України Пилип Ілленко створив її україномовну версію, яка пролунала з екрана в День Незалежності [5]. Стрічка Юрія Ілленка «Лісова пісня. Мавка» в україномовній версії лише нещодавно була віднайдена та відреставрована. За словами Пилипа Ілленка, фільм вважався втраченим, оскільки українські копії зберігалися лише в обмеженому прокаті, тоді як основна архівна версія знаходилась у Москві й була російськомовною [4].

Поетичне кіно виступає не лише естетичним феноменом, а й засобом національного опору, протистоянням культурній асиміляції. Як справедливо зазначає Л. Брюховецька, саме ці заборонені україномовні фільми «врятували українське кіно, ширше — культуру від асиміляції, виконавши важливу націєтворчу місію» [2].

Аналіз фільмів цього періоду засвідчує, що українська мова в кіномистецтві була не лише засобом художнього вираження, але й важливим чинником національного самоствердження. Водночас радянська влада свідомо й систематично витісняла її з екрану, що призвело до заборони, дублювання, або навіть знищення багатьох стрічок. Сьогодні, у час національного відродження, українське поетичне кіно постає вагомим містком для формування колективної пам'яті, культурної самосвідомості та утвердження української мови як невід'ємної частини національно-культурної ідентичності. Вивчення, збереження та популяризація україномовних фільмів цього періоду є надзвичайно важливим завданням як для науковців, так і для культурної спільноти загалом.

Список використаних джерел

1. Брюховецька Л. І. «Війна культур» чи загроза асиміляції? Українське поетичне кіно як фактор національного самоствердження. *Наукові записки НАУКМА*. Том 75. Теорія та історія культури. 2008. С. 77–84.
2. Брюховецька Л. І. Українське радянське кіно; ревізія чи скасування? *УКУЛЬТУРА*. 09.09.2024. URL: <https://uculture.com.ua/publications/89?tab=video>.
3. Джулай Д. Шість заборонених в СРСР українських фільмів. *Радіо «Свобода»*, 21 травня 2019 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/top-zaboronenyh-ukrainskyh-filmiv/29954138.html>.
4. Її вважали втраченою! Україномовна версія фільму Лісова пісня. Мавка (1981 р). Огляд. *Аргумент кіно*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Fd0NhDhX2gU>.
5. Котубей-Геруцька О. Заборонені квіти, звуки й мова: Юрій Гармаш, Людмила Єфіменко, Леонід Грабовський про репресії в радянському кіно. URL: <https://suspilne.media/culture/532165-zaboroneni-kviti-zvuki-j-mova-urij-garmas-ludmila-efimenko-leonid-grabovskij-pro-represii-v-radanskomu-kino/>.
6. Шевчук Ю. Мова в сучасному кінематографі України. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/102930>.